

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „Доктор”

Автор на дисертационния труд: маг. Сибел Илханова Ахмедова

Тема на дисертационния труд: „Изследване на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на малките и средните предприятия (на примера на Република България и Република Турция)“

Рецензент: проф. д-р инж. Огнян Димитров Андреев, ръководител на катедра „Икономика, индустриален инженеринг и мениджмънт“, СФ на ТУ-София

Основание за настоящата рецензия са заповед № 256/26.05.2017 г. и заповед № 303/14.06.2017 г. на Ректора на ТУ-Варна.

1. АКТУАЛНОСТ НА РАЗРАБОТЕНИЯ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД ПРОБЛЕМ

Актуалността на представения ми за рецензиране дисертационен труд произтича от повсеместните процеси на глобализация и интернационализация на конкуренцията. В този смисъл малките и средните предприятия (МСП) се превръщат в един от най-важните фактори за конкурентоспособност на българската икономика. Проблемите на МСП, свързани с достъпа до финансови ресурси, влияят силно върху тяхната конкурентоспособност. Един от начините за осигуряване на такива финансови средства са политиките и програмите на ЕС за подкрепа на МСП. Усвоявайки средства по специфичните цели и приоритети на програмите на ЕС се създават възможности за повишаване на техния производствен капацитет и технологично развитие.

В същото време няма достатъчно изследвания за въздействието на тази програмна подкрепа върху конкурентоспособността на МСП на равнище предприятие, за разлика от информацията в това отношение на национално равнище.

Точно такава задача си е поставил авторът на дисертационния труд, вземайки предвид заложените в Националната стратегия приоритети за насърчаване развитието на МСП и Иновационната стратегия за интелигентна специализация на България.

Прави впечатление, че при разработването на дисертационния труд авторът е използвал съвременни подходи за провеждане на изследването. Задачите, които ас. Сибел Ахмедова си е поставила, са разгледани и решени и през призмата на формулирането на предложения за повишаване на ефективността от усвояването на програмната подкрепа за МСП по ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 г.

Такъв подход към проблема намирам както за научно значим, така и за практически полезен.

2. СТЕПЕН НА ПОЗНАВАНЕ СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА

В представения ми за рецензиране дисертационен труд е направена мащабна литературна справка, която обхваща 139 източника. Всички те са коректно цитирани в текста на дисертационния труд. Болшинството от тях е на английски език. Като цяло

впечатлението ми е, че докторантът показва много добро познаване на проблемната област. Това е демонстрирано много отчетливо както при критичните анализи на проучваните модели за оценка на конкурентоспособността на организациите, така и при анализиране на техните характеристики. Същото може да се твърди и по отношение на разработения методически подход за решаване на задачите на дисертационния труд.

3. СЪОТВЕТСТВИЕ НА ИЗБРАНАТА МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕ С ПОСТАВЕНАТА ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Целта, която си поставя докторантът, е да се установи равнището и динамиката на конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в резултат на програмната подкрепа по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” за Република България и ОП „Конкурентоспособност“ за Република Турция за периода 2007-2013 г., като въз основа на това да се разкрият възможности и да се формулират предложения за повишаване на тяхната конкурентоспособност чрез по-ефективно усвояване на средствата по ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 г.

Считам, че има съответствие между разработения методически подход за изследване и поставената цел на разработката, като в т. 10 на настоящата рецензия съм представил свои бележки и коментари по отношение на самата формулировка на целта на дисертационния труд.

За постигане на поставената цел докторантът е формулирал следните основни задачи:

- Да се анализират основните теоретични аспекти и форми на програмната подкрепа на ЕС, насочена към повишаване конкурентоспособността на МСП;
- Да се анализира значението на програмната подкрепа за подобряване на стопанските резултати и конкурентоспособността на МСП;
- Да се разработи алгоритъм и методика за оценка и анализ на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост;
- Да се изследва въздействието на програмната подкрепа по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” за Република България и ОП „Конкурентоспособност“ за Република Турция за периода 2007-2013 г. върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район (СИР), Република България и район „Сакарция“, Република Турция;
- Да се направи сравнителен анализ на равнището на конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в резултат на програмната подкрепа в СИР, България и район „Сакарция“, Турция;
- Да се формулират предложения за повишаване ефективността от усвояването на програмната подкрепа за МСП по ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 г.

В основни линии те са решени успешно и на нужното научно ниво, което определено допринася за постигане на така поставената цел на дисертационния труд.

В заключение следва да отбележа, че избраната методика съответства на поставената цел и възможности за използване от докторанта.

4. КРАТКА АНАЛИТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ЕСТЕСТВОТО И ОЦЕНКА НА ДОСТОВЕРНОСТТА НА МАТЕРИАЛА, ВЪРХУ КОЙТО СЕ ГРАДЯТ ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Предложеният ми за рецензиране дисертационен труд има научно-приложен характер. Структуриран е в увод, четири глави, заключение, списък на литературата и приложения. Структурата на разработката отразява избрания от докторанта подход на изследване. Дисертационният труд съдържа литературно проучване, анализ на данните от проучването, разработване на методически подход и експериментално изследване.

Приемам представеното литературно проучване и интерпретация за достоверни. Приносите на докторанта не съвпадат с резултати от работите на цитирани в работата автори. Разработеният методически подход не копира буквално научни публикации по тематиката. Представените в проучването данни приемам за реални, достоверно описани и коректно пресметнати. Анализиранията предприятия, описани в приложенията, са реални и действително функциониращи.

В заключение считам, че приносите на докторанта се крепят върху реални и достоверни данни.

5. НАУЧНИ И/ИЛИ НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

По мое мнение приносните моменти в доктората се свеждат до систематизиране, обогатяване и адаптиране на съществуващи научни знания, както и до приложението на научни постижения в практиката.

Предлагам следната редакция на тяхната формулировка. Характерът им е предимно научно-приложен и приложен и могат да бъдат класифицирани по следния начин:

- Научно-приложни приноси

- 1) На основата на задълбочен анализ на формите на програмна подкрепа е оценена тяхната връзка с постигането на устойчиви резултати на МСП;
- 2) Изведени са научни обобщения относно същността на конкурентоспособността, като са систематизирани факторите на външната и вътрешната среда, оказващи пряко и косвено влияние върху ефективното функциониране на МСП. На тази основа е предложено собствено работно определение за конкурентоспособност;
- 3) Предложена е система от индикатори и показатели на фирмената конкурентоспособност, които оценяват нейното равнище, така че да се отчита въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП;
- 4) Разработен е методически подход и алгоритъм за оценка и анализ на влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП;

- Приложни приноси

- 5) Предложеният методически подход е апробиран в МСП от млекопреработвателната промишленост от СИР на България и район „Сакария“ в Турция;
- 6) Извършен е сравнителен анализ на МСП от двата региона в резултат на усвояване на финансови средства по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“ (България) и ОП „Конкурентоспособност“ (Турция);

- 7) Разкрити са възможности и са формулирани конкретни насоки за повишаване ефективността от усвояването на програмната подкрепа за МСП по ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 г.

В заключение считам, че представените научно-приложни и приложни приноси обогатяват съществуващите знания от проблемната област и имат значителна практическа ползност за българските МСП.

6. ОЦЕНКА ЗА СТЕПЕНТА НА ЛИЧНОТО УЧАСТИЕ НА ДИСЕРТАНТА В ПРИНОСИТЕ

Изразявам убеждението си, че дисертационният труд, представените в него резултати и приносите са лично дело на докторанта под вещите наставления на научния ръководител и добронамереното съдействие на колегите от катедра „Индустириален мениджмънт“ на ТУ-Варна.

Считам, че приносните моменти на разработката са напълно достатъчни за този вид изследване и ще обогатят знанията и съвременните управленски концепции в областта на конкурентоспособността на МСП.

7. ПРЕЦЕНКА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Авторът на представения ми за рецензиране дисертационен труд е включил в списъка 5 научни публикации. Същите са публикувани по години както следва: 2014 г. – 2, 2015 г. – 2, 2016 г. – 1. От тях 2 са самостоятелни и 3 – с научния ръководител; 1 е на български и 4 – на английски език. Заслужава да се отбележи фактът, че 3 от публикациите са реферирани в международни бази данни като EBSCOhost, Online Research Databases и Elsevier Scopus, което е отлична атестация за качеството на работа на докторанта и научния ръководител.

В заключение считам, че публикациите са на необходимото научно ниво. Чрез тях резултатите от дисертацията са станали достояние на българската и световна научната общност.

8. ИЗПОЛЗВАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Считам, че в дисертационния труд са постигнати интересни резултати, които са достъпни за обсъждане от научната общност. Те могат да бъдат успешно използвани и в учебния процес на катедра „Индустириален мениджмънт“ на ТУ-Варна.

Не е представена справка за цитирания на резултатите от изследването и приложени документи за тяхното използване, но са представени 3 отзива от МСП (едното – от турска фирма), които са положителни и изразяват мнението, че ще бъдат полезни за подобряване на тяхната конкурентоспособност.

Това ми дава основание да смятам, че резултатите от дисертационния труд ще намерят своето подобаващо място в научната и бизнес практика не само в СИР на България.

9. ОЦЕНКА НА СЪОТВЕТВИЕТО НА АВТОРЕФЕРАТА С ИЗИСКВАНИЯТА ЗА ИЗГОТВЯНЕТО МУ И НА АДЕКВАТНОСТТА НА ОТРАЗЯВАНЕ НА ОСНОВНИТЕ ПОЛОЖЕНИЯ И ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Мога да кажа накратко, че авторефератът съдържа основните резултати от ди-

сертационния труд. Посочените приноси съответстват на тези от дисертацията, както и списъкът на авторските публикации.

10. КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ, МНЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

Общото ми мнение за дисертационния труд е положително.

Към разработката могат да се отправят обаче някои забележки, които не биха попречили на общата положителна оценка, но които биха допринесли за по-голямата яснота и адекватност на материала:

- 1) На първо място бих посочил необходимостта от **по-пълно съответствие между темата на дисертационния труд и формулираните основна цел и задачи**, които докторантът си е поставил:
  - самата формулировка на целта (съгласно темата) би трябвало да включва **МСП изобщо**, а не да визира само тези от млекопреработвателната промишленост, освен това
  - би следвало с разработката да се демонстрира как програмната подкрепа **въздейства върху конкурентоспособността на МСП**. Вместо това в литературния обзор прекалено обширно е дискутирано какво представлява конкурентоспособността сама по себе си;
- 2) В литературния обзор и Втора глава не прави добро впечатление коментирането на това, какво са казали дадени автори, като се цитират други (стр. №№: 52,53,54 и др.) – така читателят остава с впечатлението, че това не е мнението на докторанта, а на съответния цитиран автор;
- 3) Сравнително голяма част от Втора глава също е с **обзорен характер**, като мястото на доста от дефинициите (обобщени например в табл. 2.1 – стр. 48) и особеностите на индикаторите за конкурентоспособност (например стр. 54), а така също и на индикаторите и показателите за оценка на конкурентоспособността (например табл. 2.2 – стр. 56) и др. под. е в Първа глава;
- 4) Бих казал, че при формулирането на индикаторите и показателите от табл. 2.3 на стр. 63 трябва да се вземат предвид не толкова „абсолютните“ измерители (като например „Организационно-управленски иновации“) а относителните и такива, които отчитат каква **промяна** е настъпила **вследствие на програмната подкрепа** – какъв е нейният ефект. Такива са финансовите индикатори от таблицата. Например това, че предприятието е въвело технологични иновации, непременно ли означава, че то е вече по-конкурентоспособно, ако и пазарният дял, и качеството, и функционалността на продукта са се запазили? В това отношение може би един обобщаващ показател би бил например *с колко (как) се е повишила конкурентоспособността на даденото предприятие вследствие на 1 лев програмно финансиране*.
- 5) След запознаването си с Трета глава, въпреки коментарите по многото показатели, читателят не остава с една **обобщена представа за равнището на конкурентоспособността** на предприятията преди и след реализирана програмна подкрепа и какъв е ефектът от тази подкрепа;
- 6) В Четвърта глава на практика се установява **значимостта на отделните показатели**

за конкурентоспособността на МСП, а не **въздействието на програмната подкрепа** върху конкурентоспособността на МСП;

- 7) Съдържанието на т. 4.4 на практика показва, че нейното заглавие неправилно е формулирано като „Насоки за **повишаване на конкурентоспособността на МСП** в Република България чрез програмна подкрепа“ (стр. 127). Вместо това, то следва да бъде например „Насоки и препоръки за повишаване ефективността от усвояването на програмната подкрепа за МСП по ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 г.“ (каквато всъщност е и 6-та изследователска задача на дисертацията).
- 8) Може да бъдат посочени и някои технически, терминологични и фактологични неточности, по-важни от които са:
- В контекста на тематиката на дисертационния труд **процесните иновации и технологичните иновации** са синоними;
  - Стр. 60 – „прилагането на фирмени стратегии“ не се изчерпва само с „ценови предимства и/или икономии от мащаба“. Между другото, именно икономии от мащаба водят до ценови предимства...
  - Стр. 83 – твърди се, че „през последните години се наблюдава **намаляване** на количеството произведено и преработено мляко от МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район“ и веднага в следващото изречение се казва: „За последните четири години количеството произведено мляко и млечни продукти от МСП в Североизточен район се е **увеличило** с 1%“;
  - Не става ясно каква е дименсията за средната производителност на труда на едно заето лице на фиг. 3.5 (стр. 90) и фиг. 3.16 (стр. 106).

11. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като взимам под внимание цялостната дейност на докторанта по разработване на дисертационния труд, като отчитам значимостта на постигнатите резултати, като признавам формулираните по-горе научно-приложни и приложни приноси и като признавам публикациите по дисертационния труд, считам, че са изпълнени всички изисквания на ЗРАСРБ, правилника за прилагането му и нормите на ТУ-Варна.

Въз основа на това предлагам на членовете на научното жури да присъдят образователната и научна степен „Доктор” на маг. Сибел Илханова Ахмедова по научна специалност „Организация и управление на производството (индустрия)“.

София, 21.08.2017 г.

Рецензент: .....

(проф. д-р инж. О. Андреев)